

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'

מח"ס 'הנחמדים מזהב'

ערד

אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו

איתא במסכת בבא מציעא (נט א): "ואמר רבי חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר (בראשית יב טז) 'וְלֹא־אָבְרָם הִיטִיב בְּעִבּוּרָהּ'. והיינו דאמר להו רבא לבני מחוזא: אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו".

אוצר החכמה

והקשה המהר"ם שיף על אתר, מה ראייה יש מהתם שהברכה מצויה לאדם בשביל אשתו, והלוא מטבע הדברים כך הוא שיהיה, שמהיות ושרה אמרה שהיא אחותו ופרעה חפץ בה, לפיכך קיבל מתנות לרוב. אכן המהרש"א על אתר פירש שהילפותא הוא מדקדוק לישנא דקרא, כי הנה לפי פשוטו הרי מקרא זה **חסר** במה שאמר 'ולאברם הטיב בעבורה' ולא פירש מי הוא זה המיטיב לאברם, והיה להתורה לומר שפרעה הוא זה שהטיב לאברם בעבור שרה אשתו. ולכך בא רבי חלבו ודרש כי מי שבידו הטובה והברכה, דהיינו הקב"ה, הוא שהיטיב לאברם בעבור אשתו. אפס כי תירוץ זה דחוק הוא מאוד, כי ריהטת לשון הפסוק מורה שפרעה הוא שבפועל הטיב עם אברהם ונתן לו את המתנות.

ולולי דמסתפינא אמינא שאין הראיה באה מכך שפרעה נתן את המתנות לאברהם, כי אם מכך שאברהם אבינו הסכים לקבלם. כי הנה כבר הקשו המפרשים, מהיכי תיתי קיבל אברהם מפרעה את מתנותיו ואילו ממלך סדום לא הסכים ליקח מחוט ועד שרוך נעל. אלא שהא בזה תליא, ומהיות שאברהם ידע שהברכה מצויה לאדם בזכות אשתו, לפיכך דווקא את מתנות אלו שבאו מחמתה הסכים לקבל, בשונה ממתנות מלך סדום שלא היו בזכותה.

מה הסיבה ומה המסובב

ובעיקר דברי הגמרא יש להתבונן האם דברי רבי חלבו ודברי רבא עולים בקנה אחד, כי הנה בפשטות לשון הגמרא שנקטה 'והיינו', נראה כי שניהם אמרו דבר אחד, אולם במבט מעמיק יותר נראה שישנו חילוק משמעותי בין שתי המימרות, והוא מצוי בציר המרכזי עליו סובבים הכבוד והעשירות: מה היא הסיבה ומהו המסובב. כי הנה רבי חלבו אמר שעשירותו של אדם באה לו מחמת אשתו ומחמת כן יש עליו לכבדה,

פעמי יעקב ★ גליון חודש כסלו תשע"ו

ואילו רבא אמר שיש לאדם לכבד את אשתו ומחמת כן תבוא לו העשירות.

ואכן ראיתי להגאון רבי יאשיהו פינטו זצ"ל, המכונה הרי"ף, בספרו 'מאור עינים' (מנטובה תק"ג) כאן, שהרגיש בתימה זו שאין דברי רבי חלבו ורבא שווים אהדדי. ומכח קושיה זו העלה שאין כוונת רבא לומר שכיבוד הנשים מביא ברכה אלא שהוא כלי מחזיק ברכה לשמור את הברכה המצויה אצל האדם בזכות אשתו.

וחשבתי להביא ראיה מהימנא לדברי הרי"ף, כי הנה דבר ידוע הוא שבני מחוזא היו עשירים מופלגים (ראה ב"ב לו, א וברשב"ם שם, ועוד), כך שאין מסתבר שצריכים היו לבוא לידי סגולות לעשירות, אלא ודאי שהסגולה באה בכדי שתשתמר להם העשירות לה זכו בזכות נשותיהם.

אך ראו זה פלא אותו כתב הגאון רבי חיד"א בספרו 'פתח עינים' כאן: **"יש להרגיש מאי האי דאמר הש"ס 'והיינו דקאמר רבא אוקירן' וכו', משמע דהוה ס"ד שאין הדברים אחדים או מכוונים, ואשמועינן הש"ס דהיינו דאמר רבא".**

הוי אומר: החיד"א סבור היה כי בכל מקום בו נאמר 'והיינו' פירושו הוא שכלפי חוץ נראים הדברים כאילו אין הם תואמים, ובלשונו 'אין הדברים אחדים או מכוונים', והגמרא היא שמשמיעה חידוש, שלמרות זאת הדברים כן תואמים זה עם זה. ומשכך מתפלא החיד"א, מדוע שנחשוב כי דברי רבי חלבו אינם תואמים עם דברי רבא.

ואני תיובתא לא חזינא, כי אם כי מחד גיסא עצם יסוד זה על לשון 'והיינו' הוא עניין הראוי לבירור מקיף, שכן במקומות רבים לא ראינו שלשון זה של 'והיינו' מוכיח על שוני בין הדברים, ואדרבה נראה שהגמרא אכן טוענת כי היינו הך, הרי שכאן תמוהים דברי החיד"א לאידך גיסא, שהלוא אדרבה דברי רבי חלבו ורבא אינם שווים זה לזה לכאורה, כיון שלרבי חלבו חיוב הכבוד הוא בשל העשירות ואילו לרבא יש לכבד בשביל לזכות לעשירות.

אמנם יצוין כי שילוב קושיותיהם של הרי"ף עם החיד"א יתרץ את שניהם זה בזה, כי אכן מר אמר חדא ומר אמר חדא, רבי חלבו אמר שהברכה באה בזכות האשה ואילו רבא אמר שעל ידי כיבוד האשה באה הברכה. והגמרא השוותה אותם באומרה 'והיינו', להודיענו ששניהם באו לומר שישנו קשר בין כבוד האשה לעשירות, אלא שנחלקו ביניהם מה הסיבה ומה המסובב.

עמדה בנסיון העוני

והנה ראיתי להגאון רבי שלמה קלוגר בספרו 'אמרי שפר' (פרשת לך), שנתעורר לדקדק הערה נכונה בעיקר דברי הגמרא: הלא לפי כלל זה שאין הברכה מצויה לאדם אלא בזכות אשתו, ברור שהברכה שהייתה מאז ומתמיד מצויה בביתו של אברהם אבינו

פעמי יעקב ★ גליון חודש כסלו תשע"ו

לא הייתה כי אם בזכות שרה אשתו, שהרי ברור שתמיד היה אברהם מייקר ומכבד את אשתו. ואם כן יש להבין, מפני מה נתחדשה ובאה ברכה נוספת ומיוחדת לאברהם אבינו בזכות שרה אשתו דווקא בזמן זה בה הייתה שרה מצויה אצל פרעה.

ועיין שם שתירץ באופן נאה, שעתה עמדה שרה בנסיון העוני ובדין הוא שיזכו לעשירות: **"נראה כך, דהנה אמר התנא באבות (אבות ד, ט) 'כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר', ולכך כל זמן שלא נלקחה שרה למאסר ולא עמדה בנסיון העוני, לא היתה ראויה לעשירות, אך כיון שנלקחה לתפיסה ועמדה בנסיון, אז כיון שקיימה מעוני סופה לקיימה מעושר, ולכך אז 'ולאברהם הטיב בעבורה'. אך הוי קשה לרבא מה בכך שהיא קיימה התורה מעוני – הרי אברהם לא קיימה מעוני ולמה יתעשר הוא. לכך מוכיח מזה דאין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בזכות האשה, ולכך כל העשירות תלוי בה, ולכך אם היא קיימה התורה מעוני זכה אף הבעל לעשירות בזכותה, וא"ש".**

דין האבות כישראל אף לקולא

וחשבתי לפרש בזה דבר נפלא בהקדם מה שכבר האריכו רבותינו הקדמונים לדון האם האבות הקדושים יצאו מכלל בני נח והיה דינם כישראל אף לקולא, או שהיה דינם כישראל רק לחומרא. וכידוע מה שהרחיב בזה רבינו המשנה למלך בתחילת ספרו 'פרשת דרכים'.

אחת ההשלכות לשאלת מעמדם ההלכתי של האבות, אם הם כישראל לחומרא או גם לקולא, יכולה לבוא לידי ביטוי בהלכות גירושין: הנה אצל בני ישראל קיימא לן שאין האישה מתגרשת אלא בגט, וכל עוד לא קבלה האשה את ספר הכריתות מבעלה עדיין היא נחשבת לאשתו. אולם אצל בני נח אין צריכים לבוא לידי גט, ודי להם בכך שיפרשו זה מזה כדי שלא יהיה להם דיני אישות משותפים. והדברים מפורשים בלשון הרמב"ם (פ"ט מהלכות מלכים ה"ח): **"ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו? משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב, ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה, פורשין".**

ואם כן נמצא שאילו כל דין האבות הוא כישראל רק לחומרא ולא לקולא, ברור שבעיקר הגירושין דינם כדין בני נח, שהגירושין חלים כבר על ידי שפורשין זה מזה (אלא שיש להם להחמיר ואין האשה מותרת לעלמא אלא בגט). אולם אם דינם כישראל אפילו לקולא, ברור שכל עוד והאשה לא קבלה גט היא אינה מגורשת, אפילו אם פרשו זה מזה.

עוד יש להקדים את מה שכתב המלבי"ם בספרו 'ארץ חמדה' לפרש מה שאמר אברהם אבינו לשרה (שם יג): "אֲמָרִי נָא אֶחְתִּי אֶתְּ לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרָתָךְ וְחַיְתָּה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ", שבכך שהורה לה לומר בפירוש שהיא אינה אשתו היה בזה עצה מחוכמת להציל את שרה מאיסור אשת איש, כי אכן אמירה זו עצמה של שרה הייתה פועלת כדין גירושין אצל בני נח שאינם צריכים גט ודיים בכך שפורשין זה מזה, כי באמירה זו הייתה שרה פורשת מאברהם ומתרת עצמה מאיסור אשת איש.

אלא שבהתאם לאמור לעיל יש להדגיש, שכל זה שכתב המלבי"ם שבאמירתה זו של שרה היא אינה נחשבת יותר כאשתו של אברהם אבינו אין זה כי אם דווקא אם נתפוס שבעיקר הדין היו האבות הקדושים נחשבים כבני נח. אולם אם נאמר שהאבות אינם בכלל בני נח אף לקולא הרי שפשוט ששרה לא נתגרשה בדיבורים אלו כלל ועיקר, שהרי אצל בני ישראל אין חלים הגירושין כי אם בגט כריתות.

אף זאת ראוי לנו לידע, שאם אכן הייתה שרה מתגרשת מעם אברהם שוב לא היה יכול אברהם עוד לשאתה לאשה. וזאת מפני שאברהם אבינו כהן היה (נדרים לב, ב) והרי כהן אסור בגרושה. ונמצא שדווקא מחמת זה שאברהם אבינו יצא לחלוטין מההגדרה הלכתית של בני נח, אף לקולא, לכן שרה אמנו אינה נחשבת כגרושה ולא נאסרה על אברהם אבינו.

הנדרים לב, ב

ומכל האמור עד כה אנו למדים, שעיתוי זה בו נלקחה שרה לבית פרעה ואמרה שהיא אינה אשתו של אברהם אבינו כי אם אחותו, העלה והביא דיון האם שרה אמנו עדיין נחשבת כאשתו של אברהם אבינו, כשיסוד השאלה נעוץ ועומד בשאלה הבסיסית על מעמדם ההלכתי של אברהם ושרה, האם הם נחשבים כישראלים גמורים אף לקולא או שמא דינם כבני נח וכל היותם כישראל הוא רק לחומרא, שכן אילו הם כבני נח הרי שאמירתה זו של שרה היא כגירושין מאברהם ושוב אין יכול אברהם לחזור ולישא אותה כדין גרושה האסורה לכהן, ואילו דינם כישראלים גמורים אף לקולא הרי שמעולם לא היו כאן גירושין.

ולפיכך איכא למימר שמהאי טעמא הראה הקב"ה בעת הזאת שהוא משפיע טובה וברכה לאברהם אבינו דרך שרה אשתו, לבל יעלה על הדעת שמא דינם כבני נח ונמצאת שרה אסורה על אברהם מחמת היותה גרושה האסורה לכהן, ולכן דווקא בזמן זה באה הברכה לאברהם בשביל אשתו, כאות וכסימן מן השמים שדינם כישראלים גמורים ומעולם לא נתגרשה שרה מאברהם למרות מה שאמרה כי היא אינה אשתו.

סוף נצרך לכהן על ידי אשתו

עוד ייאמר בזה על דרך הדרוש, בהקדם דברי הגמרא במסכת ברכות (סג, א):

פעמי יעקב ★ גליון חודש כסלו תשע"ז

"אמר חזקיה בריה דרבי פרנך אמר רבי יוחנן: למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות - לומר לך: כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותן לכהן - סוף נצרך לכהן על ידי אשתו, שנאמר 'ואיש את קדשיו לו יהיו' וסמך ליה 'איש איש כי תשטה אשתו', וכתוב 'והביא האיש את אשתו וגו'. ולא עוד אלא - סוף שנצרך להן, שנאמר 'ואיש את קדשיו לו יהיו'".

ורבינו החתם סופר בספרו 'תורת משה' (פרשת נשא) כתב לפרש בזה, כי הנה מצינו ששני דברים מביאים את האדם לידי עשירות: האחד הוא נתינת מעשרות, וכמו שאמרו במסכת תענית (ט א): "ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב (דברים יד כב) 'עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר' - עשר בשביל שתתעשר"; והשני הוא מה שמכבד את אשתו, וכדברי הגמרא דלעיל "אוקירו לנשייכו כי היכי דתתערתו".

ואם כן, יכולים איפוא האנשים למנוע את עצמם מלהפריש תרומות ומעשרות באמתלה כי כדאי להם יותר לבוא לידי עשירות על ידי שיכבדו את נשותיהם בבגדים נאים ובתכשיטים. אך דא עקא שעל ידי זה יכולות הנשים לבוא לידי חטא. וזהו שאמרו חז"ל 'כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותן לכהן - סוף נצרך לכהן על ידי אשתו', שכן האדם שאינו נותן את מעשרותיו לכהן הוא מפני שסומך שהעשירות תבוא לו על ידי שיכבד את אשתו בבגדים נאים ובתכשיטים, ולא ידע כי רעה יבואנו שעל ידי זה תבוא אשתו לידי חטא, וסופו שיהיה נצרך לכהן לפרשת סוטה.

ועם יסוד זה עניתי ואמרתי, כי הקב"ה סיבב שעניין העשירות הבאה לו לאדם המכבד את אשתו, אשר את זאת מצאנו לראשונה אצל אברהם אבינו, יהיה דווקא לאחר ששרה אמנו עמדה בנסיון אצל פרעה הרשע, שכן כל עוד שיש חשש שמא כיבוד הנשים יביאה לידי חטא הרי שאין הצר שווה בנזק המלך. והוא הדבר אשר למדנו מאברהם אבינו כי רק כשבטח בה לב בעלה שאשה כשרה היא, אזי הוא שיכול לכבדה מבלי לחשוש שמא יגרום החטא.

בעל השמועה

ובדרך אגב יצוין, כי תלמידו של החתם סופר ומגדולי מעתיקי שמועתו, הלוא הוא בעל 'לקוטי חבר בן חיים' בספרו (פרשבורג תרמ"א. ח"ד, ליקוטים לפרשת נשא), מביא את רעיון זה שלא בשם רבו כי אם בשם חכם אחר בן דורם, והוא כותב בדיוק את דברי רבו שבספר 'תורת משה' כדברים אשר 'שמעתי בשם הגאון מו"ה משה פערלס שהיה אב"ד בקהל אייזענשטאט'. ולא אדע מפני מה לא הביא זאת בשם רבו.

עוד יצוין כי בספר 'שני המאורות' (קשינוב תרנ"ו, פרשת נשא), הביא רעיון זה וכתב 'ושמעתי מאיזה גאון', ולא פירש מי הוא אותו גאון בעל השמועה.

פעמי יעקב ★ גליון חודש כסלו תשע"ו

ממשבצות זהב לבושה

וזה מכבר אמרתי לפרש עם דברי החתם סופר את דברי נעים זמירות ישראל (תהלים מה, יד): "כָּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמְּשֻׁבָּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁה" – שרק לאחר שהבעל מכיר ויודע באשתו שהיא כבת מלך, שכל כבודה פנימה, אזי הוא שיכול לכבדה במלבושי משבצות זהב, שאם לא כן יכולה היא שתבוא לידי חטא.

ועוד הוספתי ואמרתי בזאת פרפרת נאה בלשון הכתוב (תהלים קיג ז-ט): "מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל מֵאַשְׁפַּת יָרִים אֶבְיוֹן. לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. מוֹשִׁיבֵי עֵקֶרֶת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׁמִמָּהּ הִלְלוּ י-ה" על זה הדרך, שהבוחר מתוך שני הסגולות לעשירות את סגולת נתינת הצדקה, והוא מקים מעפר דל ומרים אביונים מאשפתות, הרי שמלבד מה שאכן יזכה בעשירות ויבוא לשבת עם נדיבי עמו, הנה גם שכרו אתו שלא תבוא אשתו לידי חטא, ומושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה.

ולולי דמסתפינא הייתי מוסיף ואומר, שאם כדברי החתם סופר שיש ריעותא בכיבוד האשה כי בכך יכולה לבוא לידי חטא, הרי שאדרבה אין כבודה האמיתי אלא בכך שהבעל לא יפריז ליתן לה יתר על המידה הנאותה והרגילה, ובכך תתכבד כראוי לה בבחינת 'כל כבודה בת מלך פנימה'. וזהו שאמר רבא 'אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו', שאדם אשר יצוה את ביתו לשמור את משמרת הצניעות ויכבדה בכבוד בת מלך, הרי שזה עצמו סגולה לעשירות.

ובאופן אחר איכא למימר, שאף רבא בא להשמיענו שעל האדם להעדיף את נתינת הצדקה מכיבוד אשתו במשבצות זהב, כי הנה מבואר (ב"ק קיט, א) שהגם כי אין לוקחים מהנשים לצדקה כי אם דבר מועט, מכל מקום מהנשים של בני מחוזא מותר ליקח אפילו תכשיטים יקרים, לפי שעשירים היו והבעלים מוותרים ונותנים רשות לנשותיהם ליתן צדקה בעין יפה, ונמצא שהבעלים מכבדים את נשותיהם ליתן להם רשות ליתן צדקה כרצונם, וייתכן שלזה עצמו הייתה כוונת רבא באומרו 'אוקירו לנשייכו', שיוכלו ליתן צדקה כרצונם, ובזכות הצדקה תזכו לעשירות.

כי לא במותו יקח הכל

ובהמשך לשתי סגולות העשירות, נתינת הצדקה כתרומות ומעשרות וכיבוד האשה, אשר עליהם הבאנו את דברי החתם סופר שראוי לו לאדם להעדיף את סגולה זו של נתינת הצדקה, כיון שבסגולה השניה של ריבוי כבוד האשה היא יכולה לבוא לידי חטא, הרי שגאוני עולם מצאו מעלה נוספת בסגולה זו על פני חברתה, והוא שבצדקה האדם אוכל את פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כך שמלבד

פעמי יעקב ★ גליון חודש כסלו תשע"ז

העשירות שיש לו בעולם הזה הוא גם זוכה לחיי העולם הבא, אולם בכבוד אשתו אין בזה כי אם טובת הנאה בעולם הזה גרידא.

ואלו הדברים אשר כתב בזה הגאון בעל 'אור חדש' בספרו 'חות יאיר' (פראג תקנ"ב, דרוש אור יקר): "וממוכיח אחד שמעתי, אמר ודרש משמיה דר"מ מורי זקני הגאון החסיד האמיתי מהר"ם א"ש ז"ל פירש בפסוק בתהילים (תהלים מט יז-יח): "אַל תִּירָא כִּי יַעֲשֶׂר אִישׁ כִּי יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ. כִּי לֹא בָמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא יִרְדּוּ אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ", דהנה דרשו חז"ל 'עשר בשביל שתתעשר' וגם אמרו 'אוקרו לנשייכו כי היכי דתתעשרו' – אם כן יש שני סגולות להשיג עושר: א' על ידי מעשר וב' על ידי הכיבוד לאשתו. ומה נפקא מינה בין שני טעמים הללו – הוא אחר מותו! אם משיג על ידי מעשר – צדק הולך לפניו גם אחר מותו, משא"כ הכבוד שעושה לאשה אהניא ליה בהאי עלמא, אבל לא הולך הוא אחר מותו עמו. וזה אומרו 'אל תירא כי יעשיר איש' אם יבוא לאדם עשירות על ידי 'כי ירבה כבוד ביתו' זו אשתו, שזה 'לא במותו יקח' עמו. ויותר טוב אם יעשיר על ידי מעשר וגם במותו יקח עמו, ודפח"ח".

ויצוין כי ברבות הימים הביאו רעיון זה בספרים רבים, זה אומר משמו של גאון פלוני וזה בשמו של אלמוני, אולם המקור אותו ציטטנו לעיל הוא כמדומני המקום הראשון שבו הודפס רעיון זה.

ומה ימתקו דברי הגאון רבי יעקב אמאדו בספרו 'אמרי אמת' (אזמיר תרמ"א, בלקוטים בסוה"ס נ ב), שהוסיף ופירש בזה את דברי הפסוק (תהלים קיב א-ג): "הִלְלוּ יְ-הוָה אֲשֶׁר אִישׁ יִרְאֶה אֶת ה' בְּמַצּוֹתָיו חֲפִץ מְאֹד... הוֹן וְעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד" – כי האיש הירא את ה' ובוחר במצות הצדקה על פני כיבוד אשתו, הנה מלבד זאת אשר יזכה לעשירות והון ועושר בביתו, הרי שגם יזכה לשכר בעולם הבא וצדקתו עומדת לעד. ומראה מקום אני לך לדברים ערבים בזה אשר כתב הגאון ר"א פלקלס בעל 'תשובה מאהבה' בספרו 'עולת חודש' (ח"ב, מילי שמיא דרוש ב מאמר עט-פא), ומשם תקחנו.

אוצר החכמה

אוצר החכמה